

Теодор
Драйзер

«KAMOLOT»
KUTUBXONASI

Америка фожиаси

Биринчи қисм

Теодор
Драйзер

Америка фожиаси

Биринчи қисм

ЯНГИ АСР АВЛОДИ
ТОШКЕНТ
2016

УЎК: 821.111-3

КБК: 84(7)

Д – 76

Драйзер, Теодор

Америка фожиаси: роман. Биринчи қисм. Теодор Драйзер / Русчадан Эркин Носиров таржимаси. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2016. – 624 б.

ISBN 978-9943-27-714-4

Теодор Драйзернинг эътиборингизга ҳавола этилаётган икки қисмдан иборат йирик «Америка фожиаси» романи ҳамиша бутун дунёни ўз ғоялари атрофида бирлаштиришга уринган гигант давлат – Америкада ўша вақтларда юз берган воқеликни кенг қамраб олганлиги, воқеаларнинг изчиллиги билан ҳамиша китобхонлар эътиборини ўзига жалб этиб келган.

Асарнинг бош қаҳрамони Клайд Грифитс камбағал оилада туғилиб-ўсган йигит. Унинг бойлик орттириш йўлида қилган ноҳўя хатти-ҳаракатлари, бу йўлда ҳеч қандай қинғир ишлардан қайтмаслиги ва уни шундай ишларни қилишга қўйиб берган табиати – юзсизлиги, шафқатсизлиги кабилар бир қаҳрамон тимсоли орқали ўша давр Америка муҳити ҳақида ўқувчида яхлит тасаввур пайдо қилади.

УЎК: 821.111-3

КБК: 84(7)

Русчадан
ЭРКИН НОСИРОВ
таржимаси

ISBN 978-9943-27-714-4

© Теодор Драйзер, «Америка фожиаси». Фафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1976 йил.

© Теодор Драйзер, «Америка фожиаси». «Янги аср авлоди», 2016 йил.

БИРИНЧИ КИТОБ

I БОБ

Эз оқшоми, фира-шира пайт.
Аҳолиси тўрт юз минг кишидан кам бўлмаган Америка шаҳрининг савдо маркази, баланд иморатлар, деворлар... Шунақа шаҳарлар бўлганига одамлар бир кунмас бир кун ажаблансалар ҳам керак.

Эндиликда тинчиб қолган катта кўчада олти кишилиқ гуруҳ келарди. Ёши эликларга борган паканагина, бақалоқ, қалин сочлари думалоқ қора намат шляпасининг тагидан чиқиб турган, жуда кўримсиз эркак киши; елкасидан ошириб тақилган камарида одатда дайди ваъзхонлар ва ашулачилар олиб юрадиган мўъжазгина органча¹. Эркакнинг ёнида ундан беш ёшлар кичик аёл кўринар, у унчалик семиз бўлмаса ҳам миқтидан келган, жуда одми кийинган, кўриниши хунук, бироқ бадбашара эмасди. У етти ёшлардаги ўғил болани етаклаб, Инжил билан оятнома китобчаларни кўтариб олганди. Булардан сал кейинроқда ўн бешга кирган қиз, ўн иккига борган ўғил бола ва тўққиз яшар яна бир қизча келарди. Уларнинг ҳаммалари катталарга итоаткорона, бироқ чама-си, ўлганларининг кунидан эргашшишганди.

Кун иссиқ бўлса ҳам унинг бўшаштириши одамга хуш келарди.

¹ Органча – мусиқа асбоби.

Ҳалиги кишилар гуруҳи бораётган катта кўчани дарага ўхшаган бошқа бир кўча шарт кесиб ўтганди. Ўша кўчадан одамлар тўдаси, умумий ҳаракатнинг жўшқин оқимидан қўнғироқларини тинимсиз чалганларича ўзларига йўл очишаётган машина ва трамвайлар ўтиб туришарди. Кичкинагина гуруҳ эса буларнинг барига бепарво қўринса ҳам рўпарадан бостириб келаётган машиналар ва пиёдалар оқими орасидан ўтиб кетишга уринарди, холос...

Улар муйилишга, тўғрироғи, баланд, аммо ҳозирда ҳаёт асари қўринмайдиган иморатлар орасидаги торгина йўлка кесиб ўтган жойга етишганидан кейин эркак елкасидан органчани олиб, ерга қўйди, аёл эса уни дарҳол очиб, пюпитрни кўтарди-да, катта бўлса ҳам юпқароқ оятлар китобини очди. Кейин Инжилни эркакка тутқизиб, ёнида турди, катгароқ ўғил бола бўлса органча олдига йиғма стул қўйди. Оила бошлиғи бўлган эркак киши ён-верига ясама ишонч билан кўз югуртирди-да, тингловчилари бор-йўқлигидан сира ғам емагандай эълон қилди:

– Аввалига ҳамд-у санони айтамыз, худони алқашни истаган ҳар бир одам бизга жўр бўла олади. Эстер, қани бизга чалиб бер-чи!

Қизларнинг тикроғи, гарчи ҳали тўла балоғатга етмаган бўлса ҳам қомати келишгани, шу чоққача ўзини иложи борича буларга бефарқ ва бегона кўрсатишга ҳаракат қиларди. Энди эса у йиғма стулда ўтириб, органча қулоғини бураб, оятлар китобини варақлашга тушганди. Онаси шунда ниҳоят:

– «Исо ишқининг малҳами нақадар тотли», деган йиғирма еттинчи оятдан бошласак, – деб қолди.

Бу пайтда уй-уйларига тарқалишаётган турли касбдаги ва мавқедаги кишилар органчали одамлар гуруҳини пайқаганларидан қадамларини сал секинлатиб, кўз қирларини ташлашар ё бўлмаса,

нима гаплигини билмоқ учун тўхташарди. Органча ёнидаги киши эса ўткинчиларнинг бу ишини ўзларига эътибор маъносида тушунганидан гўё халойиқ унинг гапини эшитгани атайлаб тўплангандай фурсатни қўлдан бермай дарҳол:

– Ҳаммамиз биргаликда: «Исо ишқининг малҳами нақадар тотли»ни айтайлик, – деб юборди.

Қизча органчадан заиф бўлса ҳам аниқ товуш чиқариб, куй чалиб, хиргойи бошлади. Унинг баланд овози онасининг авжига ва отасининг пачақроқ овозига қўшилиб кетди. Бошқа болалар, яъни қизалоқ билан ўғил бола эса органчада ётган китобчалардан олиб, ингичка овозда катталарга қўшилишди. Улар хиргойи қилишаркан, қўчадаги беғам ва бефарқ оломон ялпи скептицизм ва лоқайдликка қарши овозини баландлатаётган кўримсиз оиланинг ғалати турқига қизиқсиниб тикилишини қўймасди. Органча ёнидаги қизнинг тортинчоқ қомати баъзи бир одамларни қизиқтириб, мойил қилган бўлса, бошқа бировларни оч мовий кўзлари ва арзон либосга ўралган шалвираган гавдаси иши юришмаган одам эканлигини кўрсатиб турган отанинг нотекис ва аянчли турқи ўзига тортганди. Гуруҳдагилар орасида фақат онагина куч ва қатъият соҳибаси эканлиги билан ажралиб турарди. Бу куч ва қатъият ўзига йўл топа олмай беҳуда кетар, онанинг ишини юриштирмаса ҳам, ҳарқалай, унга далда бериб турарди. Онада бошқаларга қараганда гарчи ёрқин бўлмаса-да, ҳар ҳолда ҳурматга молик ишонч кўпроқ эканлиги сезиларди. Мабодо, сиз унинг пастга туширилган қўлида оятнома китобни тутганича бўшлиққа тикилиб турганини кўрганингизда борми: «Ҳа, фақат шунақа одамгина ҳар қанча қусури бўлса ҳам ишонган нарсасини қилишга шак-шубҳасиз интилади», – дейишингиз турган гап эди.

Ўғил бола ер сузганича оғирлигини у оёғидан бу оёғига солиб, ёнидагиларга аранг жўр бўларди. Ҳали суюклари қотмаган бўлса ҳам баланд бўйли, истарали, оппоққина ва сочлари қоп-қора бу бола оиладагилар орасида энг кузатувчани ва сезгири эди, албатта. Унинг ҳозирги аҳволдан норозилиги ва ҳаттоки, эзилаётгани аниқ кўриниб турарди. Бола гарчи буни тўла-тўкис тушуниб етмаса ҳам ҳаётда уни диний ишлардан кўра кўпроқ мажусийликка дахлдор нарсалар қизиқтирарди. Шунинг учун ҳам ҳозирда бола хусусида ҳеч бир адашмай, болани мажбур қилишган ишига истеъдоди йўқ, деса бўларди. Бола ҳали жуда ёш, унинг қалби ҳар қандай гўзаллик ва қувончдан қаттиқ таъсирланар, ваҳоланки, ота-онасининг қалбидаги хаёлий ва мужмал сурурига мутлақо бегона эди.

Чиндан ҳам ўзи аъзоси бўлган оиланинг моддий ва маънавий ҳаёти болани отаси билан онаси қаттиқ ишониб, ваъзхонлик қилиб юрган нарсаларининг борлиги ва кучига ишонтира олмасди. Аксинча, уларнинг турли ташвишлардан, айниқса, тирикчилик ташвишидан бошлари чиқмасди. Отаси доимо Инжил ўқиб, турли жойларда, кўпинча бундан сал наридаги «миссия»да ваъз айтар, унга хотини билан бирга бошчилик қиларди. Боланинг тушунишича, улар айна пайтда миссионерлик² ишига қизиққан ёки хайрияга мойил бўлган, афтидан, отасининг фаолиятига хайрихоҳ бўлган турлича ишбилармон одамлардан пул тўплашарди. Шунда ҳам оила қийналгани-қийналган; кийимларига сира сон тегмас, бошқалар муяссар бўлган кўп қулайлик ва кўнгилочар нарсалардан улар маҳрум эдилар. Отаси билан онаси эса худонинг уларга ва бошқаларга меҳри, муруввати ва ғамхўрлигини тинимсиз эъзозлашарди. Бунда нимадир нотўғри

² Миссионер – диний тарғибот-ташвиқот юргизувчи шахс.

бўлса керак. Боланинг бунга ақди етмаса ҳам бари бир, онасини ҳурмат қилмай иложи йўқ эди. У онасининг меҳрибонлиги сингари ички матонати ва жиддийлигини ҳам ҳис этиб турарди. Онаси миссиядаги оғир иши ва оиладаги ташвиши оғирлигига қарамай қувноқлигини йўқотмас ёки жилла бўлмаганда, тетикликни қўлдан бермасди. У, айниқса, оиланинг ҳоли танглашган пайтларда тез-тез чуқур ишонч билан: «Худо бизни ташлаб қўймайди» ёки «Худо бизга йўл кўрсатади», – деб қўярди. Шундай бўлса ҳам оилага қўл чўзиш жуда-жуда зарур бўлиб қолган тақдирда ҳам худо бунинг чорасини кўрсатиб беролмаслиги болага ҳам, бошқаларга ҳам аён эди.

Бола ўша оқшомда опа-сингиллари ва укаси билан катта кўчада дайдиб юрганида буларнинг бари батамом тугагини ёки жилла бўлмаганда, бунда ўзи бошқа қатнашмаслигини жуда-жуда истарди. Бошқа болалар бундай нарсалар билан шуғулланмас, бунинг устига, бунда аянчли ва ҳатто, кишини хўрлайдиган нимадир бор эди. Уни кўчада мана шундай етаклаб юрмасларидан илгари бошқа болалар отаси диндорлиги ва эътиқодини ҳаммага эшиттириб айтиб юргани учун жиғига тегиб, масхара қилишганди. Отаси ҳар қанақа суҳбатни «худога шукур» деб бошлар ва етти ёшдан бери у яшаётган уйга қўшни бўлган ҳамма болакайлар отасига кўзлари тушди дегунча:

– Ана кекса «худога шукур» Грифитс келяпти! – деб бақира бошлашарди.

Ё бўлмаса, боланинг кетидан:

– Анавининг опаси органча чалади! Яна нимани чаларкин? – деб қичқиришарди.

Отаси нега ҳадеб, «худога шукур», дейишини қўймас экан-а?! Бошқалар бунақа қилишмайди-ку!

Бола ҳам жиғига тегаётган шериклари сингари бошқаларга ўхшагиси келарди. Бу одамзот дунёсида азалдан қолиб келаётган нарса. Бироқ бола-нинг онаси ҳам бошқаларга ўхшамас, динга бутунлай берилиб кетишган, энди эса динни тирикчилик воситаси қилиб олишганди.

Икки томонида баланд иморатлар қад кўтарган, сершовқин, одам кўп ва ҳаракат тинимсиз бўлган катта кўчадаги ўша оқшомда бола ўзини одатдаги ҳаётдан суғуриб олиниб, ўртага майнабозчилик учун чиқариб қўйилганини сезганидан ерга кириб кетай деди. Ёнидан мухташам автомобиллар ғув-ғув ўтар, башанг кийинган ўткинчилар у ғира-шира биладиган маишат ва кўнгилочар ишларга ошиқишар, қувноқ ёшлар жуфт-жуфт бўлишиб, ҳазил-мутойиба билан ўтишар, болакайлар эса ўзига бақрайиб қолишганди. Буларнинг бари ўзининг ёки тўғрироғи, оиласининг ҳаётидан ҳам бошқачароқ, яхшироқ, гўзалроқ бўлган нимадан-дир дарак бериб, юрагини ҳаяжонга соларди.

Боланинг қаршисидаги тинимсиз товланиб, ўзгариб турган башанг ва омонат оломондаги баъзи бир одамлар норасидалар борасида психологик нуқсонга йўл қўйилганини сезиб турганга ўхшардилар. Ваъз бошланганда баъзилар бир-бирларини тирсаклари билан туртиб қўйишар, кўзлари қотиб, бепарво бўлиб қолганлар эса қошларини учириб, нафратомуз кулишар, кўнгилчан ва кўпни кўрган одамлар эса бунда болаларнинг бўлиши ортиқча, дейишарди.

– Мен бу кишиларни ҳар куни кечқурун, жуда бўлмаганда ҳафтада икки-уч марта шу ерда кўраман, – дерди навқирон идора ходими. У ҳозиргина севгилисидан билан учрашиб, уни ресторанга олиб кетаётганди. Кейин эса қўшиб қўйди: – Дин ниқобидаги бирорта найрангбозлик бўлса керак.

– Ўғил болаларнинг каттасига бу иш хуш келмаппти. Ўзини жуда ноқулай сезаётганлиги кўриниб турибди. Ўзига ёқмагандан кейин болани бунақа майна қилиш яхши эмас. Унинг бу нарсаларга сира ҳам ақли етмайди, – дерди шаҳарнинг савдо марказида уймалашадиганлардан бўлган қирқ ёшлардаги башанг киши ёнида тўхтаган кўринишидан мулойим ўткинчига.

– Ҳа, мен ҳам шуни ўйлаяпман, – деб қўйди у ҳам боланинг истарали эканлигига қизиқсиниб қолганидан ёнидаги одамнинг гапини маъқуллаб.

Бола бошини кўтарганида хижолат тортиб, ўнғайсизланаётганлиги башарасидан сезилиб турарди. Ҳали қуюлмаган, қилаётган ишининг психологик ва диний мағзини чақишга қобил бўлмаган болани кўпроқ етук ва ўйчан одамларга мос тушадиган бундай тадбирларга қатнашишга мажбурлаш бефойда ва бераҳмлиқ экани очиқ-ойдин эди.

Шундай бўлса ҳам бола бунга бўйсунушига мажбур эди.

Болаларнинг иккита кичкинаси бўлган қизча билан ўғил бола нима ишлар бўлаётганини чинакамига тушунишга ҳали ёшлиқ қилганларидан уларга бари бир эди. Органча ёнидаги қизчага чамаси томошабинларнинг эътибор бераётганлари, кўриниши ва ашуласи хусусидаги мулоҳазалари хуш келарди. Нега деганда, фақат бегона кишиларгина эмас, балки ҳатто отаси билан онаси ҳам гарчи бу унчалик тўғри бўлмаса-да, овозинг жуда яхши, чиройли, деб кўп марта айтишганди-да. Қизчанинг овози унча яхши эмас, ота-онасининг эса мусиқага унча тишлари ўтмасди. Қизча бўлса нозик-ниҳол, ориққина, бошқалардан ажралиб турадиган жойи йўқ, ундаги ирода, бардошнинг ҳатто аломатлари ҳам сезилмасди. Шу вайдан ҳам ашула қизчага салгина бўлса ҳам

кўзга ташланиш ва мафтун этмоқнинг ягона имкони эканлигига ажабланмаса ҳам бўларди.

Ота билан она эса жамиятни иложи борича руҳан покиза қилишга қатъий аҳд этгандилар. Шу вайдан биринчи оят тугаши биланоқ ота Исонинг меҳри, Тангрининг раҳмдиллиги ва иродаси тугайли гуноҳкорлар оғир виждоний азоблардан халос бўлганларидан кейин насиб қиладиган шодлик хусусида оғиз кўпиртира бошлади.

Ўғил болаларнинг каттаси бўлган Клайд билан иккита кичкинаси ердан кўз узишмас, гоҳо-гоҳо оталарига қараб қўйишарди. Эҳтимол, у гапираётган гаплар тўғри ва керакдир, дейишарди ичларида, бироқ ҳаётдаги бошқа кўп нарсалар сингари унча аҳамиятли ва мафтункор эмас-да. Улар бу гапларни кўп эшитганларидан мурғак ва жўшқин қалблари ҳаётдан кўча ва миссияда айтиладиган бунақа ваъзалардан дурустроқ бўлган нарсаларга муштоқ эди.

Ниҳоят, иккинчи оят ҳам поёнига етиб, миссис Грифитс шу яқин орадаги ўзлари бошчилик қилётган миссияда Исо васиятларига биноан тер тўкаётганлари хусусида қисқача нутқ ирод этганидан сўнг, халойиқ учинчи оятни тинглашга ва миссиянинг халоскорликдан иборат иши баён қилинган китобчаларни олишга муяссар бўлди, оила бошлиғи Эйса Грифитс эса унча-мунча назр йиғиб олди. Шундан кейин органчанинг қопқоғи ёпилди, йиғма стул тахланиб, Клайдга тутқизилди, Инжил билан оятлар китобини миссис Грифитс йиғиштириб олди. Органчанинг тасмасини катта Грифитс елкасидан ўтказиб олганидан кейин оила миссия томон йўналди.

Клайд боядан бери ўзига ўзи бу ишни бошқа қилишни истамайман, ўзим ҳам, ота-онам, опа-сингил, укам ҳам ҳаммага майна, бошқаларга ўхшамайди, дерди. Кўчада мажбуран ашула айтиб юришгани қанчалар жонига текканини мабодо тўкиб солиш им-

кони туғилгудай бўлса, ҳаммаларини бир қилиб, «дайди ашулачилар», деган бўлур эди. Энди у бунақа томошада сира ҳам қатнашмасликка ҳаракат қилади. Ота-онаси уни нимага судраб юришибди? Бунақа тирикчилик унга ёқмайди. Бошқа ўғил болалар бунақа қилишаётгани йўқ. У энди бу ишдан бутунлай қутулиш йўлини илгариги пайтларга қараганда кескинроқ ўйларди. Опаси органча кўтариб, кўчама-кўча юраверсин, бу иш унга ёқади. Синглиси билан укаси ҳали ёш, уларга ҳаммаси бари бир. У эса...

– Бугун кечқурунги одамлар бошқа маҳалдагиларга қараганда анча эътиборли чиқишди, чамамда, – деб қўйди Грифитс хотини билан ёнма-ён қадам ташларкан. Сўлим ёз оқшоми дилини анча яйратганидан ўткинчиларнинг одатий бепарволигини ҳам қўнглига олмай гапирарди.

– Ҳа, пайшанба кuni ўн саккизта одам китобча олишувди, бугун эса йигирма еттитаси олди.

– Исо меҳри ўзини кўрсатмай қўймайди, – деди ота хотини қаторида ўзига ҳам тасалли беришга интилиб. – Жуда кўп одамлар тирикчилик ташвиши ва эрмаги билан овора, улар ғам-андухга кўндаланг бўлганларида ҳозирда сочган уруғларимиз униб қолади.

– Бунга ишончим комил. Бу фикр мени доим қўллаб туради. Баъзи одамларнинг ғам билан гуноҳлари кўпайса, ахири тутган йўллари нотўғрилигини тушуниб олишади.

Улар ўзлари илгари чиққан ён томондаги торғина кўчага бурилишиб, бир неча уйларни орқада қолдиришди-да, катта деразалари ва кўча эшигининг ойнасига сарғиш бўёқ берилган бир қаватли сариқ ёғоч иморатга киришди. Уйнинг иккала деразаси оралиғи ва икки қаватли эшикнинг юпқа тахтасига: «Нажот дарвозаси. Диссидентлар миссияси. Ибодат кечалари чоршанба ва шанба кунлари соат 8 дан 10 гача бўлади. Якшанба кунлари соат 11,3 ва 8 да.

Эшик ҳамма учун очиқ». Мана шу ёзувдан кейин ҳар бир деразага: «Худо меҳр демақдир», яна настроқда майдароқ қилиб: «Онангта хат ёзмаганингта қанча бўлди?» деган ёзув бор эди.

Кичкина гуруҳ қўримсизгина сарғиш эшикдан ичкарига кириб, кўздан йўқолди.

II БОБ

Китобхонга йўл-йўлакай таништирилган бу оиланинг бошқа оилалардан ажралиб турувчи тарихи бўлса керак, деган хаёлга борилиши турган гап. Чиндан ҳам шундай эди. Бу оила психик ва ижтимоий жумбоқлардан бири бўлиб, унинг фикри-зикри ва ишларига энг зўр психолог, ўшанда ҳам кимёгар ва физиологнинг кўмагида тушуна оларди. Оила бошлиғи бўлган Эйса Грифитсдан бошлай қолайлик. У истёждоддан унчалик ёлчимаган ва тутуриқсиз одам бўлиб, ўз муҳити ва диний ақидалар таъсирида суяги қотган, мустақил фикр юритишга ноқобил, бироқ нозиктаб, шунинг учун ҳам доим қулоғи динг, бунинг устига узоқни кўра билиш ва чапдастликдан маҳрум эди. Очиғини айтганда, унинг кўнглида қанақа истаклари борлиги ва ҳаётда нималарга қизиқишини билиш бағоят мушкул эди. Унинг хотини, юқорида айтиб ўтганимиздек, табиатан кескин ва ҳаракатчан аёл бўлиб, ҳаёт бобида тўғрироқ ва амалийроқ тасаввурга эга эди.

Бу одам ва унинг хотини тарихи уларнинг ўн икки яшар ўйиллари Клайд Грифитсга дахлдор бўлгани учунгина бизга қизиқарлидир. Бу ўсмир жиндай сезгирлиги ва хаёлпарастлиги билан онасидан кўра кўпроқ отасига тортган бўлса-да, зукколиги ва паст-баландга тушунишга интилиши билан ажралиб турар, аҳволлари ҳозиргидай бўлмай, бошқача бўлганда омади келиб, дурустроқ одам бўлишни, би-

рон ёқларга кетиб, кўп нарсаларни кўриб, бошқача кун кечиришни орзу қилгани-қилганди. Клайд ўн беш ёшигача ота-онасининг истеъдоди ёки касби бошқа одамлар назарида нимаси биландир аянчли ва хунук эканлигидан жуда эзилди, буни эслаганида кейинчалик ҳам анчагача ўзига кела олмай юрди. Ота-онаси кўчаларда ваъз айтишиб, турли шаҳарларда: Грэнд-Рэпидс, Дейтрот, Милуоки, Чикагодаги диссидентлар миссиясига бошчилик қилишди. Кейинги пайтларда эса Канзас-Ситидаги миссияни бошқаришарди. Улар қаерда бўлишмасин, Клайд те-варак-атрофида кўрган одамлар, жилла бўлмаганда, ўғил ва қиз болалар унинг ўзи ва туғишганларидан ошқора жирканишарди! Клайд шунинг учун ҳам бунақа нарсани ёқтиришмайдиган ота-онасининг раъйидан чиқиб, кўп марта болаларнинг бирортаси билан ёқалашарди. Шунда у хоҳ зўр чиқсин, хоҳ калтак есин, бари бир одамлар ота-онасининг меҳнатини менсимасликлари, уни паст ва арзимас иш ҳисоблашларини уқтиришарди. Шу сабабдан Клайднинг ўз кунимни ўзим кўрадиган кун келганда нима қиламан, деб роса боши қотарди.

Клайднинг ота-онаси фарзандларининг келажакини ўйлашда жуда ноқобил чиқишди. Улар болаларининг ҳар бирига бирорта амалий ва профессионал билим бериш бениҳоя зарурлигини тушунишмасди. Аксинча, улар бир ғояга – одамларга Инжилдаги бор гапларни тушунтиришга берилиб кетганларидан болаларини бирорта шаҳарда ўқитишолмаганди. Кўпинча, ўқув йили авжида бўлган пайтларда, диний фаолиятлари учун дурустроқ жой излаб, бир ердан иккинчи ерга ўтишарди. Гоҳо бу ишлари сира даромад бермай, Эйса кўпроқ пул топа олмай қолар, шунда боғбонлик қилар ё бўлмаса, янги чиққан нарсаларни сотиш бўйича агент (фақат шу ишга сал-пал

ақли етарди, холос) бўлиб ишларди. Шундай пайтларда оиланинг қорни тўйиб овқат емас, ҳаммалари афтодаҳол юришар, болалар мактабга қатнашолмасди. Болалар бу аҳволни нима дейишларидан қатъи назар, Эйса билан хотини шунда ҳам сира ноумид бўлишмасди. Улар ҳеч бўлмаганда умидворликни қўлдан бермай худога ва унинг ёрлақашига ғирт ишониб юраверишарди.

Грифитс оиласи билан миссия жойлашган уйда истиқомат қиларди. Квартира ҳам, миссия ҳам унга кириб қолган ёш вужудни дилгир қила оладиган даражада хароб эди. Оила Канзас-Ситидаги Мустақиллик хиёбонининг шимоли билан Труст авенюнинг ғарбий томонида бўлган эски ва кўримсизгина ёғоч уйнинг биринчи қаватини банд этганди. Уй анча узунроқ, бироқ кўримсизликда қолишмайдиган Миссури авенюга олиб чиқадиган Бикель деган тор кўчада эди. Шунинг учун қўшни томондаги ақли савдонинг зўрлари бу жойлардан жануби-ғарбий томонга аллақачонлар кўчишган бўлса-да, ҳарқалай, уларнинг шарофатлари тегиб турарди. Миссия, Клайднинг тариқатга жонини тиккан ота-онаси ҳафтада икки марта ваъз айтишга ана шу жойдан беш квартал нарида эди.

Уйнинг орқа томони ўзига ўхшаган кўримсиз уйларнинг кўримсиз ҳовлиларига туташ эди. Уйнинг кўча эшигидан бўйи қирқ, эни эса йигирма беш фут келадиган залга кирилар, унда олтмишта йиғма ёғоч стул бўлиб, олдинга кафедра қўйилганди. Деворларни Табаррук тупроқ – Фаластиннинг харитаси, диний нақл ва текстлар босилган картон қоғозлар безаб турарди. Мана улардан баъзи бир намуналар:

«Май – алдоқчи, ичмоқ – ақдсизликка берилмоқ; ким алдовга учса – у доно эмас».

«Агар сенда зигирдай иймон бўлса, сен шул тоққа: «Жойингдан сурил!» – десанг сурилади ва қўлинг ҳар ерга етаверади. Матфей оятидан 17, 20».

«Зеро, ёвузнинг истиқболи йўқдир. Нақд 24, 20».

«Майнинг қизаришига боқма. У илондек чақиб, баттолдек жонингни олади. Нақд 23 – 31, 32».

Ана шундай зўр дуоли қоғозлар исқирт деворларга ёпиштирилган бўлиб, гўё кумуш ва олтиндан ясалган лавҳаларга ўхшарди.

Квартиранинг қолган қисмида мураккаб ва ғалати қилиб бўлиб ташланган хона ва хоначалар бор эди. Унда учта мўъжазгина ётоқ, деразалари ҳовли ва ўшанга ўхшаган ҳовлиларнинг тахта деворларига қараган меҳмонхона, ҳажми роса ўн квадрат фут келувчи меҳмонхона вазифасини ҳам бажарувчи ошхона ва кичкинагина омбор бор эди. Оиланинг ҳамма ашқол-дашқоли омборда бўлиб, улар китобчалар, оятнома китоблар, яшиқлар ва ҳар қуни керак бўлмаса ҳам оиланинг назарида маълум қимматга эга бўлган буюмлар эди. Бу омборхона ибодат йиғинлари ўтадиган залга туташганидан мистер Грифитс билан миссис Грифитс унга ваъздан олдин ё кейин каллани қўлга олиш, ё бўлмаса, бирор нарсани маслаҳат қилишга тўғри келганда ўтишарди.

Клайд, опа-сингиллари ва укаси битта-яримта адашган ё қилмишларидан пушаймонга туша бошлаб маслаҳат, ёки ёрдам (кўпинча ёрдам бўларди) сўраб келган бандани онаси, ёки отаси, ё бўлмаса, икковлари биргалашиб ана шу хонада панд-насихат қилишаётганини тез-тез кўришарди. Аҳволлари жуда танглашган пайтларда ҳам отаси билан онаси шу хонада бош қотириб ўтиришарди, Эйса Грифитс гоҳо нима қиларини билмай қолганида гапирганидай ўзинг қутқар, деб худога илтижо қилишарди. Бу эса оилага камбағалликдан қутулиш